

Nieuw-Guinea en de Gouvernements-Marine

Uittreksel in het Marineblad van 1950

met voetnoten van Pierre Corneille TvP

Voor de LaTeX-bron van dit artikel, zie bijgesloten files.

C. Hokke

Een woord vooraf In de laatste wereldoorlog is wel gebleken, dat Nieuw-Guinea strategisch van zeer veel belang is en een belangrijke schakel vormt in de verdediging van Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland tegen het vrijwel geheel door communisten beheerste vasteland van Oost-Azië.

Dit geldt speciaal voor Australië, omdat door een vijandelijke macht van Nieuw-Guinea gebruik gemaakt zou kunnen worden om een aanval op dit vijfde werelddeel voor te bereiden, indien het Westelijk deel van Nieuw-Guinea onverdedigd bleef.

Waar bij de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië, Nieuw-Guinea niet inbegrepen was, is het begrijpelijk dat onze blikken meer dan ooit op dit in vele opzichten nog onbekende land gevestigd zijn.

Bij wat we er wel van weten, is de naam van de voormalige Gouvernements Marine in Nederlands Oost-Indië, thans Federale Schependienst, zózeer betrokken, dat we het aandeel van deze dienst, welke zoveel bijgedragen heeft tot de grotere kennis van het grote eiland, in dit opstel zullen belichten.

Immers, bij de eerste opvaarten van de grote rivieren, hulp aan expedities, het in kaart brengen van kustgebieden en riviermondingen waren het steeds de mannen van de Gouvernements Marine, die hun beste krachten hieraan gegeven hebben.

Voor het verstrekken van het zeldzame foto-materiaal en gegevens, ontvingen wij de gewaardeerde medewerking van verschillende collega's, die hun sporen op Nieuw-Guinea zo ruim verdiend hebben en waarvan wij willen noemen de Gezaghebbers Gouv. Marine W. van Nouhuys,¹ W. Zweerts de Jong, K.M. van Weel,² H. Kieviet, I.L. Staudenmayer, W.F. van Rooy, J.B. Kampschuur, W.J.J. Overgaw, de oud-Inspecteur van Scheepvaart in Nederlands Oost-Indië [J.W. Tissot van Patot](#)³ en J.Th. Verstelle

Veel dank zijn wij verschuldigd aan Kolonel J. van Arkel K.N.I.L. b.d. voor zijn waardevolle gegevens betreffende de Expeditie naar het sneeuwgebergte.

De gegevens over de detachering van de toenmalige 1ste officier Gouv. Marine G.M.A. Elbers bij het exploratie-detachement op de Zuidkust, werden welwillend verstrekt door Mevrouw Arends.

Dit opstel gaat dan in zee in de hoop, dat het iets mag bijdragen tot grotere kennis van het werk door de Gouvernements Marine vanaf het jaar 1863 op Nieuw-Guinea verricht.

De Schrijver.

Den Haag, Zomer 1950.

¹goede vriend van J.W. TvP

²Oom Kees: zijn echtgenote, tante Mies (Elisabeth Maria Clasina) was de jongste zus van J.W. TvP; zij woonden destijds in Merauhe, Zuidkust Nieuw-Guinea

³Zijn echtgenote, (Francina Magdalena, eerst Sina, later Fem genoemd) In't Veld, woonde destijds eerst in Dobo, Aroe eil., later in Amboina. Beide vrouwen kregen er hun eerste kind (zoon), werden vriendinnen.

[...]

In een andere richting werd door de Gouvernements Marine gewerkt op de voor de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea gelegen Aroe-eilanden. Daar werd vanaf 8 November 1907 de op het Politie- en Communicatievaartuig “Amboina” gedetacheerde 1ste officier Gouv. Marine [J.W. Tissot van Patot](#) gedurende zes maanden belast met het toezicht op de parelvisserij en met het voor zulk toezicht opleiden van Inheems personeel.

Sinds kort werkte op Aroe de “Celebes Trading Coy”, een concern van zes Australische ondernemers tezamen met (als zevende lid) de gunstig bekend staande Arabische parelvisser Bāadillah van Banda, welk concern de concessie had verkregen voor het vissen van parels en paarlmoerschelpen rond Aroe in meer dan 5 vadem diepte: het minder diepe zeegebied werd gereserveerd voor de bevolking.

De C.T.C., veel prijs stellend op haar concessie en op eventuele verlenging, was zeer voorzichtig met het overschrijden van de vijf-vademgrens, doch had uiteraard haar 150 loggers niet steeds in de hand: de gezagvoerders daarvan waren meest Japanse duikers, vaak brutale en lastige lieden. Toen een verbaliseerd duiker door de Raad van justitie te Makassar veroordeeld werd tot 3 maanden gevangenisstraf, had hij, in het geheel niet geïntimideerd door de deftige rechterschaar, de vrijmoedigheid te dreigen met het zenden van japanse oorlogsschepen. Dit was, let wel, in het jaar 1908.

Niet minder nuttig en aantrekkelijk was de jacht op smokkelaars en misdadigers in tijden dat er niet gevestigd werd. Het leven te Dobo, de hoofdplaats van de Aroe-eilanden, was door de periodiek met verlof zijnde parelvisseren even vlot als eertijds op de goudvelden van Klondijke en er werd in de vele café's en Japanse theehuizen gedobbeld, gedronken, geroofd en vermoord dat het een lieve lust was; degenen die de grond te heet onder de voeten werd, weken gemakkelijk uit naar de Achterwal (de Oostkust) met zijn vele eilanden, uitgestrekte steile riffen en sterke stromen, immers toen er op Aroe nog geen intensief bestuur werd uitgeoefend en geen stoomvaartuig ten dienste stond reikte de arm der gerechtigheid niet zo ver.

Nu werd het anders: een flink bestuursambtenaar, de controleur H.W. du Cloux,⁴ pakte de zaak goed aan en men gaf hem gaarne alle steun. Voor Aroe golden ter bescherming van de zeer primitieve bevolking speciale invoerverboden en op reis werden door de “Amboina” alle vaartuigen die men zag niet alleen onderzocht op kruit en vuurwapenen en geldigheid van passen, maar ook op sterke drank en opium. Er werd zoveel gezondigd, dat als het schip ter rede Dobo kwam de controleur gereed stond voor ontvangst van de “passagiers” en de bevolking geregeld uitliep om te zien wie nu weer gearresteerd waren. Het waren lieden van allerlei landaard, maar meest Chinezen: dit vaak als zo rustig geprezen volkje was altijd vooraan waar smokkelen en omkoperij de maatschappij corrupt maakten.

Zo liep de “Amboina” op 6 Februari 1908 in zwaar stormweer met TIEN DUIZEND LITER arak aan boord en twee penichen (tweemast schoenertjes) op sleep te Dobo binnen. Het geluk had de “Kompanie” gediend. Na het aanhalen van één petroleum-blik (18,5 L) arak werd te Meriri op de Achterwal het spoor gevonden van aanvoer op grote schaal, waarbij, zoals later bleek geen enkele kampong op de kust was overgeslagen.

Daar de “Amboina” te ver zichtbaar was om verrassend te kunnen optreden werd het vaartuig bij dag goed zichtbaar voor de kust ten anker gelegd en werden 's nachts per belang (vissersprauw), met drie man aan boord en Aroenese roeiers, de kampongs bezocht. Geen enkel Hoofd (orang-kaja) bleek bestand tegen de list van het verhoor en tot diep in het bos werden in kuilen, onder bomen of onder woningen, de bergplaatsen van de arak aangewezen; behalve enkele malen een Chinese handelaar, dacht niemand eraan zich tegen een Europeaan te verzetten.

⁴een goede vriend van J.W. TvP.

Op een nacht, het spoor bijster zijnde, werd dit teruggevonden toen in de verte een toenemend sterk geraas vernomen werd: naderbij gekomen bleek de gehele bevolking van de kampong Fendjoering in beschonken staat zich onder luid geschreeuw aan orgieën over te geven. Hier viel niets uit te richten en er werd verder geroeid: het spoor was dus weer gevonden en gebleken was welk een funeste invloed het “vuurwater” op de bevolking had.

Twee vaartuigen, waarmee de waar was aangebracht van Amboina werden tenslotte tussen de ”Noordelijke eilanden aangetroffen en opgebracht.

Het toeval wilde, dat enkele uren na aankomst te Dobo, aldaar per K.P.M. schip arriveerde de pachter van de verkoop van sterke drank te Amboina, kennelijk om de opbrengst van de hem toe- behorende smokkelwaar te incasseren!

Het was wel een zware slag voor hem te moeten vernemen wat gebeurd was. Toch vond hij nog de moed te reclameren, voorgevende dat de vaartuigen op weg naar de Kei-eilanden, waar de invoer van arak geoorloofd was, afgedreven zouden zijn naar de Aroe-groep. Het mocht niet baten; alles werd verbeurd verklaard en de arak in zee gestort!

De 1ste officier [Tissot van Patot](#) kreeg nu van de Australiërs de bijnaam “CAPTAIN Sopi” (sopi is jenever).

Niet minder nuttig bleek de “Amboina” toen de controleur, door hem met nog vier schepelingen te vergezellen, in staat gesteld werd in de maand Maart het onbekende binnenland van het eiland Terangan te bereizen, alwaar een tegen het gezag gerichte beweging “TIF-LOI-LOI” genaamd, het hoofd opstak. Door een vluchtige opname van het doorlopen gebied met van boord medegenomen instrumenten werd oriëntatie mogelijk gemaakt en door een schijn-ontplooiing van macht door controleur en 1e off. Gouv. Marine werd de beweging in haar centrum Selaram gebroken.

De tocht voortzettend wilde het geluk dat de kampong Feroeni aan de Westkust bereikt werd, juist toen daar de vorige dag een handelsvaartuig van de Kei-eilanden gestrand was en door de bevolking geplunderd.

Voor de Controleur een goede gelegenheid om onze begrippen van recht te propageren: de kampong werd een boete opgelegd ten bedrage van enige gongs (een voornaam betaalmiddel) terwijl de orang kaja met enkele oudsten werden gearresteerd om naar Dobo gebracht te worden.

Plotseling kwam toen van achter het struikgewas een aantal vrouwen te voorschijn, die de mannelijke bewoners wapens aanreikten, waarop deze laatsten te hoop liepen en de “tjakalele” (oorlogsdans) uitvoerende, de beide Europeanen bedreigden.

Door geen vrees te tonen werd dit incident echter bezworen en konden de arrestanten naar de “Amboina” gebracht worden die op 15 kilometer afstand in de Soengei Sergatoe lag te wachten (Soengei is rivier- of zee-arm).

Op een laatste tocht, wederom met de Controleur, doch ditmaal vergezeld van een Europees sergeant en vier Inheemse militairen, had de “Captain Sopi”⁵ het geluk, het hoofd van de “Tif-loi-loi” te ontdekken, die daarop met behulp van de militairen tot overgave bewogen werd.

Tussen de bedrijven door werden verscheidene vaarwaters in kaart gebracht of geschetst en een rif opgelood waarop een onzer kruisers vastgelopen was. Van die gelegenheden werd tevens gebruik gemaakt voor het verzamelen van vissen en andere dieren; dit was van belang voor de studie door de bekende Professor Max Weber ter zake van de hypothese van Penck betreffende het dalen van het zeeniveau in de ijstijd en het vroeger samenhangen van de eilanden Waigeo en Aroe met Australië, (o.a. werd gevonden een novum, de rhombatractus Patoti (genoemd naar [Tissot van Patot](#)) en aangetroffen de hyla dolichopsis en de hyla congenita Ptr en Dot).

⁵In zijn nalatenschap bevinden zich een zwaar ijzerouten klewang (zwaard), een doodshoofd (schedel) van een jonge vrouw, alsmede 7 houten huisgoden (voorouders)

Voorts werd, bij het opnemen in de als ligplaats ideale en diepe baai van de Barkai, met de controleur onderzocht of daarheen het ongunstig gelegen Dobo verplaatst zou kunnen worden.

De “Amboina”, bemand met 7 inheemsen, was slechts 25 meter lang en voerde een 2 riems sloepje, doch uit het voorgaande blijkt wel, hoe zelfs zulk een bescheiden vaartuig van groot nut kan zijn en vaak zelfs onontbeerlijk.

De 3de Wetenschappelijke Expeditie. De derde maal dat Europeanen de eeuwige sneeuw bereikten was bijna op hetzelfde tijdstip, dat Wollaston's tweede expeditie dit deed; was de “Valk” op 16 September 1912 de Oetakwa binnengevaren, de zevende van die maand was de “Edi” van de Gouvernements Marine, met de “Arend” weer als bivakschip op sleep, de Lorentzrivier binnengelopen.

Het betrof een wetenschappelijke onderzoekingstocht, uitgezonden door de Mij. ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandse Koloniën, en bedoeld als een voortzetting van de Lorentz expeditie, ter verdere verkenning van het land benoorden de Centrale bergrug. De expeditie had een tweeledig doel, n.l. een onderzoek van het terrein aan de Zuidhelling van het Sneeuwgebergte en een doorsteek dwars door Nieuw-Guinea, waarbij getracht zou worden de Membaramo of een van haar zijrivieren te bereiken, om langs die rivier naar de Noordkust te trekken.

Als leider voor deze expeditie werd aangezocht de Gezaghebber bij de Gouvernements Marine W. Nouhuys. Deze wees het Indische Comité, dat de expeditie van de bovengenoemde Mij. regelde en uitvoerde, op de grote bezwaren welke aan de beoogde doorsteek zijn verbonden. En daar Hr. van Nouhuys niet de overtuiging had, dat het plan kon slagen, stelde hij zich niet beschikbaar.

De Mij. heeft het gewaagde tweede deel der expeditie laten varen. Als leider van de expeditie werd aangewezen de Kapitein A. Franssen Herderschee. Verder de heren Versteeg, Dr. A.A. Pulle, Lector aan de Utrechtse Universiteit, Dr. Hubrecht, geoloog en de Inlandse arts Sitanala.

Het dekkingsdetachment stond onder leiding van de 1ste Luitenant L.A. Snell. Natuurlijk werden weer een stel Dajaks aangenomen, daar zonder deze uitstekende woudlopers een tocht naar het binnenland van Nieuw-Guinea welhaast onmogelijk is. Onder de aangeworven Dajaks waren er enigen die reeds met de Lorentz-expeditie op de Centrale kam waren geweest, hetgeen voor Franssen Herderschee en zijn mannen een buitenkansje genoemd kan worden.

De eerste dag kwamen de schepen tot nabij de monding van de van der Sanderivier, de zijrivier van de Lorentzrivier.

[...]